

Summary

The article is devoted to functional peculiarities of the predicates of action in Ukrainian proverbs' structure. It examines connection predicate's semantic and sentences' semantic and structure. The author analyses role of the predicates in creating of images.

Г.М.Віняр

канд. філолог, наук, доцент

СТРУКТУРА НОВИХ СЛОВОВІРНИХ ГНІЗД В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена аналізу словотвірних гнізд, що з'явилися внаслідок набуття дериваційної активності новими або узвичаєними запозиченнями. Розвинену словотвірну структуру отримали ті СГ, слово-вершина у яких називає актуалізоване поняття.

Лексика української мови постійно поповнюється новими словами за рахунок запозичень з інших мов і творення на їх базі похідних. Таким чином лексичні надходження включаються не тільки в лексичну систему мови, вступаючи в парадигматичні відношення з українською лексикою (синонімічні, антонімічні, омонімічні, паронімічні тощо), але й входять у словотвірну систему української мови, тому що, як зазначає російський дериватолог О.М.Тихонов, „система в словотворі - це система словотвірних гнізд” [5, 36]. Думку вченого поділяють і українські мовознавці: „Виступаючи комплексною одиницею словотвірної системи, гніздо само по собі теж є мікросистемою, упорядкованість елементів якої зумовлена відношеннями структурно- семантичної вмотивованості” [1, 129].

Під словотвірним гніздом (СГ) розуміють сукупність спільнокореневих слів, впорядкованих відношеннями похідності. Кожне гніздо побудоване як об'єднання, з одного боку, словотвірних ланцюжків (СЛ), члени яких перебувають у відношеннях послідовної похідності; з іншого боку - словотвірних парадигм (СП), що являють собою сукупність кодериватів, тобто похідних, які перебувають у відношеннях радіальної похідності. Таким чином, словотвірне гніздо складається з горизонтальних і вертикальних рядів. Дослідження структури словотвірних гнізд має як теоретичне, так і практичне значення. Перше полягає у підтвердженні системності словотвору, що донедавна ставилося під сумнів, друге дозволяє зробити конкретний внесок у підготовку словотвірного словника української мови, потребу якого відчуваємо.

У російській дериватології дослідженню словотвірних гнізд приділено значну увагу. Так, відома класифікація А.І.Мойсеева з урахуванням кількості 16

похідних і наявності словотвірних ланцюжків і словотвірних парадигм: 1) потенційні гнізда (гніздо-слово); 2) елементарні гнізда (гніздо - словотвірна пара); 3) трислівні гнізда: а) лінійні (ланцюжкові); б) радіальні; 4) багатослівні: а) ланцюжкові; б) радіальні: в) комплексні (ланцюжково-радіальні і радіально-ланцюжкові) [4, 283-284].

Спробу міжрівневого підходу до вивчення СГ зробила М.С.Малєєва, яка виділила 4 типи СГ за співвідношенням у них канонічної і неологічної лексики: 1) слово-вершина канонічне, а похідні - новотвори; 2) слово-вершина канонічне, а серед похідних є і неологізми, і узуальна лексика; 3) слово-вершина й усі похідні - канонічні; 4) слово-вершина й усі похідні - неологізми [3, 379-380]. Виходячи із завдань нашого дослідження у статті будуть розглянуті перший, другий і четвертий із названих типів, тобто СГ, що містять неологізми.

На особливу увагу заслуговує частиномовна типологія СГ, розроблена Є.Л.Гінзбургом: „Цей крок в аналізі гнізд і системи гнізд вимагає більш тонкого зображення складу лексичних гнізд кожного типу, виходячи з тієї різноманітності підкатегорій похідних, котра зумовлена врахуванням дериваційної історії лексичної одиниці” [2, 24].

bzi

лобі ^4 лобіювати лобіювання
лобіст лобістський

Серед нових словотвірних гнізд, що з'явилися в українській к. ХХ - поч. ХХІ ст., найбільше представлено одиниць з іменниковими словами-вершинами, більшість яких включають тільки неологізми:

„ лобізм

Наведений приклад ілюструє розгалужену систему десубстантивів, що включає як радіальні похідні (дієслівний та іменниковий блоки), так і ланцюжкові (іменник-девербатив і прикметник-десубстантив), при цьому новотвір *лобіст* реалізує бімотивацію вихідним іменником і похідним від останнього дієсловом, передаючи 2 словотвірні значення: носій предметної ознаки і діяч.

Проте більшість іменникових СГ, що розвинулися останнім часом, є елементарними, тобто мають двокомпонентну структуру: слово-вершина іншомовного походження та похідний прикметник. Напр.:

<i>люстр ація</i> —4	<i>*біфуркація</i> —4 біфуркацій ний
<i>провайдер</i> —*	<i>люстральний</i>
<i>сервіліст</i> —4	<i>провайдерський</i>
<i>синергізм</i>	<i>сервіцістичний</i>
—	<i>синергетичний</i>
	<i>універсумний</i>

Криворізький *уніве* и
ія і СГ виділено підкресленням

СГ реалізує відіменникове дієслівне

новотворення (*кайф* → *кайфувати*) або внутрішньосубстантивне словотворення (*номінація* → *номінант*).

Трикомпонентні СГ з іменниковою вершиною можуть включати а) похідний прикметник та іменник з процесуальним значенням:

		<i>ваучерний</i>
<i>ваучер</i>	^	<i>ваучеризація</i>
		-г <i>архетипний</i>
<i>архетип</i>		<i>архетипізація</i>

б) похідний прикметник та дієслово:

		^ <i>спонсорський</i>
<i>спонсор_</i>		ь <i>спонсорувати</i> ²
		<i>бізнесовий</i>
<i>бізнес</i>		<i>бізнесувати</i>

в) похідний прикметник і абстрактний іменник:

<i>нарцис</i>	↗	<i>сленговий</i>
<i>сленг</i>	↘	<i>сленгізм</i>
<i>сноб</i>	↗	
	↘	

нарцистичний

нарцисизм

снобістичний

снобство

Трикомпонентні іменникові СГ можуть включати похідні прикметники з різними формантами (словотвірні синоніми), що може бути наслідком як словотворчих пошуків мовців, так і їх прагнення передати інше лексичне значення (паронімія):

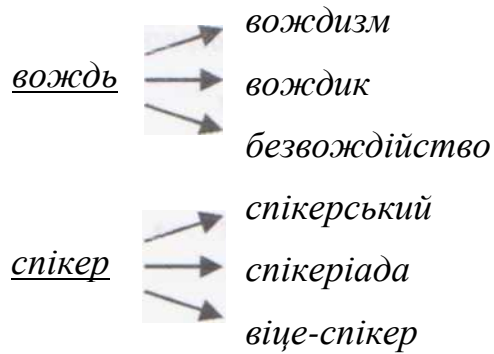
<i>андеграунд</i>	↗	<i>андетраундний</i>
	↘	<i>андетраундовий</i>
<i>ксенофоб</i>	↗	<i>ксенофобний</i>
	↘	<i>ксенофобський</i>

Наведені приклади трикомпонентних СГ належать до гнізд радіальної структури, коли обидва похідні перебувають на першому ступені деривації; частина кількісно тотожних СГ належить до гнізд ланцюжкової структури, члени яких пов'язані відношеннями послідовної похідності:

профан —* *профаиний* —► *профанність* *ксерокопія* —►

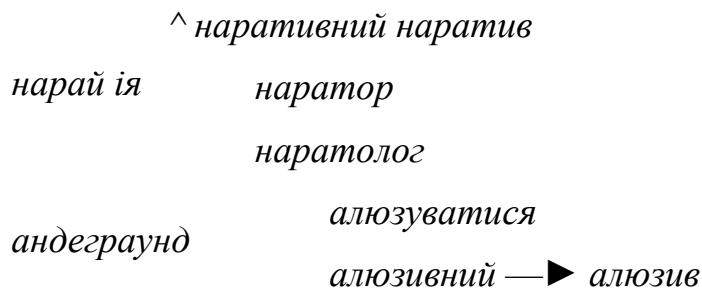
ксерокопіювати —► ксерокопіювальний

Багатокомпонентні відіменникові СГ лише зрідка мають однотипну структуру, переважно радіальну:

Більшість нових багатокомпонентних СГ з іменниковою вершиною мають комплексну структуру:

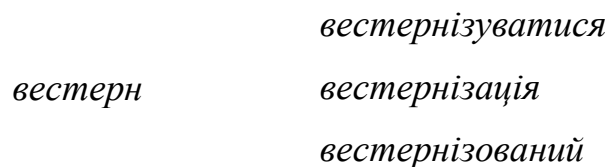
1) радіально-ланцюжкову

2) ланцюжково-радіальну

Регулярності набули відіменникові СГ з блоком похідних процесуальної семантики (дієслово, дієприкметник, іменник на позначення процесу):

Багатослівні СГ реалізують широкі парадигматичні можливості іменникових основ, участь різних способів одно- та багатоосновного словотворення, що видно на прикладі СГ нових та актуалізованих давніших запозичень:

лінгва

лінгвокраїнознавство лінгвема

лінгвонім

лінгвоцид —> лінгвоцидний

лінгворозмаїття

лінгвопуризм

лінгводидактика —▶ лінгводидакт

лінгвопоетика

лінгвопуризм

лінгвоментальність

лінгвокультурологічний

лінгвокосм

Успішно конкурує з латинською основою і питоме слово-вершина, що продовжує продукувати новотвори:

мова

мовокористування

мовокраїнознавчий

мово мислення

Друга група нових СГ сформувалася на базі запозичень, що мають прикметникове оформлення. Вона кількісно значно поступається іменниковим СГ; у

унітарний

унітарність

унітаризм

ній елементарні гнізда представлені словотвірними парами, в яких похідний іменник позначає назву абстрактної ознаки (*віртуальний* —▶ *віртуаль*; *ментальний* —> *ментальність*). Структурно близькі до них і ті трислівні СГ, в яких обидва похідні іменники реалізують різними засобами однакове словотвірне значення - абстрактна ознака:

Частина трикомпонентних прикметникових СГ включають окрім назви абстрактної ознаки іменник з процесуальним значенням:

брутальний

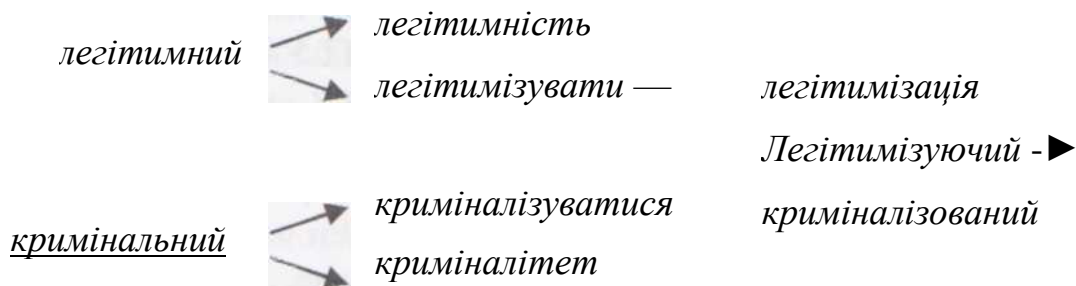

брутальщина

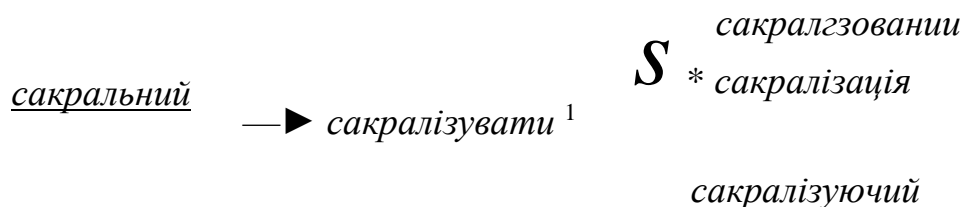
бруталізація

поява у Сі відприкметникового дієслова, як показав матеріал

новотворення, веде до розвитку структури СГ за рахунок девербативів іменника,

дієприкметника):

Аналіз структури нових СГ виявив розвиток словотвірної активності тих запозичень, які позначають найбільш актуалізовані явища і поняття; у ролі юва-вершини виступають переважно іменники, рідше прикметники із •в'язаними коренями. Включення частини іншомовної лексики в український ;:овотвірний процес свідчить про її адаптацію у нашій мові, стилістичне й семантичне розмежування питомої і запозиченої лексики на рівні словотворення.

Список використаної літератури

1. Вакарюк Л.О., Панцьо С.Є. Українська мова. Морфеміка і словотвір. Навчальний посібник. - Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2004. - С. 127-131.
2. Гинзбург Е.Л. Типология гнезд и соотношение категорий производных Лингвистика и поэтика. - М.: Наука, 1979. - С. 24-39.
3. Малеева М.С. Типы СГ по соотношению в них канонической и геологической лексики // Актуальные проблемы русского словообразования. - Самарканд, 1987. - С. 379-382.
4. Моисеев А.И. Типы словообразовательных гнезд // Актуальные проблемы русского словообразования. - Самарканд, 1987. - С. 282-285.
5. Тихонов А.Н. Словообразовательный словарь русского языка. - Т. 1. — М.: Русский язык, 1985. - С. 3-52.

Summary

The article deals with the analysis of derivational groups that appeared as a result of word-forming activity of new or set borrowings. The most developed structure ■ as gained by semantic groups which (main) root word names the actual notion.